Menneskeslægtens økonomiske Udviklings Gang.

Will. Scharling

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_frk-PDF/nto_frk_0003_99563.pdf

pdf genereret den : 25-1-2006

Menneskeslægtens økonomiske Udviklings Gang.

Af **Will. Scharling.**

II.

Befolkningsspørgsmaalet.

(Sluttet.)

«Under Forudsætning af de aller gunstigste Omstændigheder kunne Jordens Frembringelser paa ingen Maade forøges hurtigere end i en arithmetisk Progression» — det er Malthus's anden Hovedpaastand, og vi have set, at den vel ikke kan antages uadskillelig knyttet til Forudsætningen om Perioder paa 25 Aar, men at den dog kun kan undergaa ubetydelig Modifikation, naar Fordoblingsperioden regnes til 30 eller 50 Aar, og at der derfor selv under denne Forudsætning efter kortere eller længere Tids Forløb maa opstaa et afgjort Misforhold imellem Folketallet og Subsistensmidlerne. Hvorpaa støtter nu Malthus denne Paastand? Ikke paa Nogetsomhelst, undtagen paa sin bestemte Overbevisning. Det er ganske vist ogsaa temmelig vanskeligt at føre Beviser for en i sit Væsen nærmest rent negativ Paastand om, hvad der kan ventes af Fremtiden. Og selv om Malthus havde ført det mest uomstødelige statistiske Bevis for, at der aldrig havde fundet en stærkere periodisk Forøgelse af Produktionen Sted, vilde det jo dog ikke dermed kunne

anses for bevist, at der heller ikke i Fremtiden vilde kunne være Tale om en raskere Fremgang. Derimod er det klart, at der maa kunne føres Bevis for det Modsatte, og at Malthus's Paastand maa anses for modbevist, naar det er godtgjort, at der i et vist Tidsrum har fundet en stærkere Udvikling Sted end den, der af Malthus ansaas for det højst Tænkelige. Det er imidlertid hertil ikke nødvendigt, at det skulde kunne paavises, at der i flere paa hinanden følgende Perioder af 25 Aar har fundet en stadig Fordobling Sted; Malthus maa paa dette Punkt anses for gjendreven, naar det blot kan godtgjøres, at der igjennem et længere Tidsrum har fundet en stadig forholdsvis (procentvis) lige stor eller endog tiltagende Forøgelse af Befolkningen Sted, uden at dennes Kaar ere blevne forringede. Thi af Malthus's Forudsætninger følger, som vi have set, med Nødvendighed, at Befolkningens Tilvæxt, saafremt der ikke skal finde en mærkelig Forringelse af dens Kaar Sted, maa være stedse forholdsvis aftagende. Spørgsmaalet bliver altsaa her nærmest det, om der er Mulighed for, at Produktionen kan blive forholdsvis stedse rigere, eller om der er nogen Nødvendighed for at antage, at den tvært imod maa blive forholdsvis stedse fattigere. Det er, med andre Ord, under en anden Form det samme Spørgsmaal, der her møder os, som det, vi i vor første Artikel have dvælet ved. Vi komme saaledes til paany at belyse dette Spørgsmaal fra en anden Side, som navnlig tilsteder os at føre statistisk Bevis for Adskilligt af det, der hist nærmest fremtraadte som Formeninger og Paastande.

Det vil nemlig let ses, at der i og for sig synes størst Rimelighed for, at Befolkningens produktive Evne voxer i samme Forhold som dens Tal — forudsat, at

den personlige Arbejdsdygtighed hos de enkelte Individer til enhver Tid er mindst den samme som til nogen foregaaende Tid. For saa vidt der altsaa skulde indtræde en forholdsvis Tilbagegang i Produktionen, maatte Grunden hertil søges i en Forringelse af Produktionens Hjælpemidler. Da de en Gang gjorte Opfindelser og de derpaa baserede Redskaber og Maskiner jo en Gang for alle ere blevne Menneskehedens Ejendom, kan Tilbagegangen ikke søges paa dette Punkt. Og da Kapitalen som saadan jo ene og alene er Resultatet af Opsparing, da der har været en Tid, da der slet ingen Kapital existerede, og al Kapital saaledes er Resultatet af Afholdenhed og er fremkommen ved en Undladen af at nyde det alt existerende Udbytte, er der heller Intet til Hinder for at antage, at de Egenskaber, der have bevirket dette, uforandret ere til Stede hos Menneskeheden til enhver Tid. Men da nu den Enkeltes Produktionsevne forudsættes uforandret og det Samme antages at gjælde med Hensyn til hans Forbrug, er man altsaa berettiget til at gaa ud fra, at ikke blot den alt existerende Kapitalmængde kan vedligeholdes, men at der stadig kan dannes ny Kapital i samme Omfang som fra Begyndelsen, og at dens Tilvæxt altsaa holder fuldstændig Skridt med Befolkningens Tilvæxt. Thi da der hverken i den ene eller den anden Retning er nogen Grund til at forudsætte, at Slægten tidligere har været mere afholdende og mere økonomisk end paa et senere Standpunkt — det Modsatte tør ubetinget snarere forudsættes — og altsaa den enkelte Familiefader i en tidligere Tid maa antages at have haft mindst samme Tilbøjelighed til at stifte Familie og at have fulgt denne Drift mindst i samme Omfang som i en senere Tid, og dog har kunnet opspare Kapital, kan han ikke have mistet

denne Evne siden, da hans produktive Kraft tvært imod er bleven forøget ved den saaledes nedarvede Kapital. Dersom altsaa den samlede Produktionsevne ikke skulde kunne holde Skridt med Befolkningens Tilvæxt, maatte Grunden hertil søges deri, at den medvirkende anden Faktor i Produktionen, Naturen, efterhaanden ydede Mennesket ringere og ringere Understøttelse. Men som alt fremhævet i vor første Artikel er dette ikke Tilfældet med de ubegrænsede Naturkræfter som Lys og Varme, Vind- og Vandkraft, og den eneste Grund til Tilbagegang maa da søges i Jordens formentlig aftagende Produktivitet. Og saaledes peger Malthus's Befolkningslære bestemt tilbage til Ricardos Jordrentelære, og begge Theorier bæres af og hvile paa den samme Opfattelse af Jordens Medvirkning i Produktionen og Grænserne for denne.

Den Indvending er hyppig bleven gjort gjældende imod Malthus, at han udelukkende taler om Levnetsmidlerne og Jordens Produkter, og Garnier indrømmer, at det havde været korrektere at bruge et videre Udtryk, som bestemt indbefattede, hvad Malthus efter hans Formening har tænkt paa ved Udtrykket Subsistensmidler: Klæder, Bolig og lignende Fornødenheder saa vel som Levnetsmidler, altsaa, hvad man kunde kalde Livsfornødenheder i videre Forstand. Paa dette Punkt forekommer det os imidlertid, at der ikke med Føje kan forekastes Malthus Noget; thi da «en Kjæde ikke er stærkere end det svageste Led i samme», er det nok, dersom blot en eneste absolut Livsfornødenhed ikke kan bringes til Stede i tilstrækkelig Mængde. Dersom der ikke er Luft nok, kvæles Mennesket; dersom der ikke er Varme nok, fryser han ihjel — og det selv om der er fuldt op af Levnetsmidler. Og omvendt nytter det ikke stort, at der

er Luft og Varme nok, at der er Bolig, Brændsel og Klæder, naar der ingen Fødemidler er. Det er altsaa dog til Syvende og sidst disses Mængde, som bestemme Grænsen for Befolkningens Tilvæxt.

Derimod kan det med mere Grund bebrejdes Malthus, at han ikke tilstrækkelig har vurderet den Indflydelse, som Fremskridt i andre Produktionsgrene maatte øve paa Frembringelsen af de egentlige Subsistensmidler og navnlig ikke har haft Øjet aabent for det Forhold, der viser sig imellem disse forskjellige Arter af Virksomhed og det Omfang, hvori de hver især lægge Beslag paa de produktive Kræfter. Og lige saa lidt synes han at have haft Blik for den Forøgelse, som selve Befolkningens Tilvæxt giver dens Produktionsevne.

Gaar man ikke ud fra den bestemte Forudsætning, at Jordens Medvirkning i Produktionen er bestandig aftagende, og at man stedse maa indtage daarligere Jorder, ligger det nemlig nærmest at antage, at Befolkningen vil blive desto bedre stillet, jo tættere den bliver. Thi selve Tætheden gjør det muligt at benytte Produktionens Hjælpemidler i større Omfang. En tættere Befolkning er nemlig enstydig med et større Marked og lettere Afsætningsforhold. Enhver Produktion kan saaledes snarere drives i det Store og nyde Godt af alle de Fordele, som dermed ere forbundne. Først og fremmest bliver det muligt at give den et saadant Omfang, at Arbejdsdelingen kan gjennemføres netop saa vidt, som den paagjældende Beskjæftigelses Natur tilsteder. Og dernæst vil mange smaa Industrigrene kunne udsondres og øves som selvstændig Virksomhed, der tidligere kun have kunnet drives som Bisag ved Siden af andre Virksomheder. Mangfoldige Industrigrene, som ikke kunne drives i en Landsby,

kunne godt trives i en Kjøbstad, og mange andre, der ikke kunne tænkes at forekomme selv i en større Kjøbstad, kunne udøves med Fordel i en Hovedstad. Produktionen i denne bliver saaledes ikke blot rigere og mangfoldigere, men tillige billigere, d. v. s. den samme Mængde giver et større Udbytte. Ja, adskillige Goder ere ligefrem kun tilgængelige for dem, der bo i en By, saaledes adskillige af de kommunale Goder, Vand i Kjøkkenet, Gasbelysning o. A. En stor Mængde Tjenester af højst forskjellig Art kunne derhos lige saa godt ydes Mange som Faa paa samme Tid og blive derfor i samme Grad billigere for den Enkelte, som der er Flere om at nyde dem. Et Skuespils Opførelse koster lige meget, enten der er 10 eller 1000 Tilskuere, og en Bog kan sælges ulige billigere, naar der kan afsættes 10,000 Exemplarer, end naar man kun tør gjøre Regning paa at faa solgt nogle hundrede. En tyndt befolket Egn kan ikke tænke paa ved egne Kræfter at bygge en Jærnbane, og gjør den det dog, vil hver enkelt Persons Befordring koste langt mere end i en tæt befolket Egn. Ja, selve Tætheden sparer en betydelig Mængde Arbejde, som ellers maa anvendes paa Transport. I en Landsby, der er for lille til at have en Kjøbmand i sin Midte, fordyres alle Varer, der skulle hentes fra Kjøbstaden, med Transportomkostningerne derfra, og den enkelte Afbygger maa maaske betale lige saa meget for Transporten af sine Varer, som en hel Landsby, der har en Kjøbmand i sin Midte. Kort sagt, jo tættere Befolkningen bliver, desto mere Arbejde spares der, desto mere lønnende bliver hver Enkelts Arbejde — og desto flere Goder kan han nyde for det samme Vederlag.

Heraf følger da ligefrem, at enhver Formerelse af

Befolkningeu fører til en Besparelse af adskilligt Arbejde, som tidligere har været fornødent, selv om hele Udviklingen iøvrigt bliver uforandret paa samme Standpunkt. Til at forsyne hver enkelt Indbygger med det samme Kvantum Forbrugsartikler udfordres mere Arbejde i Jylland end paa Sjælland, og dersom Lemvig eller Ringkjøbing vilde forskaffe sine Indbyggere Muligheden af de samme Nydelser, som kunne haves i Kjøbenhavn, aandelige saa vel som materielle, vilde hver af disse koste hver enkelt Nydende mange Gange mere, end de koste i Kjøbenhavn. Men var saa først Byen forsynet med alle slige Goder, saa vilde enhver Fordobling af dens Indbyggertal formindske Udgiften forholdsvis for de Enkelte — og saa vilde enhver af de ny Tilkommende helt kunne hellige sig til Frembringelsen af de mere absolut fornødne Forbrugsartikler, saa at der altsaa omvendt vilde kunne anvendes forholdsvis mere Arbejde paa disses Tilvejebringelse.

Og ganske paa samme Maade forholder det sig, for saa vidt der gjøres nye Opfindelser og nye Fremskridt paa de forholdsvis mindre nødvendige Produktioners Omraade. Ethvert saadant Fremskridt frigjør nemlig Arbejdskraft, som altsaa vil kunne overføres paa de egentlige Subsistensmidlers Produktion, og der vil saaledes kunne anvendes forholdsvis stedse flere Kræfter hertil. Der kan følgelig ikke opstilles nogen bestemt Regel for Muligheden af at forøge Produktionen af Livsfornødenheder eller for det Forhold, hvori en saadan Forøgelse kan finde Sted, saafremt man indskrænker Betragtningen til blot at omfatte denne Virksomhed isoleret. Thi den maa netop ses i Forbindelse med alle andre, for at man kan vide, hvilken Forøgelse der kan gives den i samme anvendte

Arbejdskraft. Selv om man gaar ud fra, at Nødvendigheden af at ty til stedse slettere Jorder ved en Fordobling af Befolkningen fører til at formindske det gjennemsnitlige Udbytte af hver Enkelts Virksomhed i Landbruget f. Ex. fra 10 til 8, vil dette kunne opvejes derved, at Fremskridt i de andre Industrigrene gjør det muligt at indskrænke Arbejdernes Tal i disse og saaledes forøge Landbrugsarbejdernes Tal i Forholdet fra 8 til 10.

Nu er det imidlertid Tilfældet paa ikke saa faa Omraader af den industrielle Virksomhed, at der er sket saadanne Fremskridt i Produktionen, at dennes Udbytte er stegen endog i et stærkere Forhold, end Befolkningen selv under de gunstigste Forhold vilde kunne have formeret sig, og at det da end mere er forøget langt raskere, end Befolkningen faktisk har formeret sig. Saaledes er der, for blot at nævne et Par Exempler, i Løbet af knap et Aarhundrede foregaaet saa betydelige Forbedringer ved Linnedmanufakturerne, at i visse Retninger 1 Arbejder nu kan udrette det Samme som tidligere 240 Arbejdere, og i Bomuldsspinderierne kunne 3 Arbejdere nu udrette det Samme, som før 500 Haandspindersker. Og i det Hele angives det, at der nu i Bomuldsmanufakturerne kun behøves 1 Arbejder til det Arbejde, der tidligere krævede 320 Arbejdere. Og saaledes finde vi da ogsaa, at Tilvirkningen af Bomuldstøj i Storbritannien i mindre end et Aarhundrede har sukcessivt fordoblet sig over 7 Gange, idet der i 1770 kun forarbejdedes 2 Mill. Kilogram Bomuld, i 1859 derimod over 440 Mill. Vel er nu det absolute Antal af Arbejdere i de engelske Bomuldsmanufakturer ogsaa steget i dette Tidsrum, eftersom der ikke i alle Retninger af Fabrikationen — og navnlig ikke med Hensyn til de forberedende og de supplerende Arbejder —

har fundet en lige stor Fremgang Sted i Produktionen; men Arbejdernes Antal er dog saa langt fra steget i et blot nogenlunde tilsvarende Forhold, at det næppe er overdrevent at sige, at den Produktion, der nu i Storbritannien udføres af omtrent 1 Mill. Arbejdere, hvis Industrien var forbleven paa samme Standpunkt som i 1760, vilde have krævet mere end hele Storbritanniens nuværende Befolkning. Dersom derfor Forbruget af Bomuldstøj ikke var steget saa enormt, som Tilfældet har været, men der nu kun forbrugtes det samme Kvantum pr. Individ som for 100 Aar siden, vilde hin ene Million Arbejdere utvivlsomt have været tilstrækkelig til at forsyne hele Evropa med det Bomuldstøj, det forbrugte. Og dersom ikke i det Hele taget Forbruget af Klæder af enhver Art var tiltaget saa stærkt, vilde Beklædningsindustrien, uagtet ingenlunde alle Grene af samme ere blevne udviklede i et tilsvarende Forhold, efterhaanden have krævet forholdsvis stedse færre Arbejdere og altsaa have kunnet overlade forholdsvis stedse flere Kræfter til Landbrugsindustrien.

Det vil saaledes ses, at det altid vil blive ensidigt og urigtigt at basere en Beregning over de Fremskridt, der kunne gjøres i Landbruget, udelukkende paa Hensynet til dettes egne Kræfter og de Forbedringer, som dèr kunne ventes gjorte. Ogsaa de Fremskridt, som gjøres paa Industriens mangfoldige Omraader, bør tages med i Beregning, for saa vidt som de altid ville gjøre det muligt at nøjes med færre Kræfter til den samme Produktion og altsaa lade flere Kræfter disponible til Landbruget, som heri vil kunne finde en Modvægt mod Nødvendigheden af at ty til daarligere Jorder, der kræve mere Arbejde for at give samme Udbytte som de hidtil dyrkede. Men hertil kommer endnu en anden Betragtning. I ethvert Sam-

fund, hvor der, i alt Fald i enkelte Klasser, findes en betydeligere Velstand, finder en stor Mængde Luxusforbrug Sted — dels Forbrug af Luxusvarer, dels direkte Forbrug af personlige Tjenester, som strængt taget godt kunde undværes — og som i ethvert Tilfælde Mangfoldige maa undvære. Ogsaa her er der da et betydeligt Antal Kræfter disponible, som efterhaanden kunne tages i Beslag i den egentlige Produktions Tjeneste og ved hvis Benyttelse det altsaa vil være muligt at tilvirke en betydeligt større Mængde af mere uundværlige Fornødenhedsgjenstande. Befolkningens hurtige Formerelse vilde saaledes, selv under Forudsætning af, at Jordens Dyrkning kræver forholdsvis stedse mere Arbejde, muliggjøres blot ved en Reduktion paa den ene Side af den Arbejdskraft, som udkræves af den egentlige industrielle Gjerning — hvilken Reduktion er det naturlige Resultat af nye Opfindelser og Maskiner —, paa den anden Side af de i strængere Forstand uproduktive personlige Tjenester, hvilken Reduktion er enstydig med en Indskrænkning af den herskende, mer eller mindre berettigede, Luxus. Og dersom Malthus's Opfattelse var den rette, vilde det endog være sandsynligt, at Udviklingen tog denne Retning; thi det maa dog antages, at Samfundet altid fortrinsvis vil sørge for Tilvejebringelsen af de mest uundværlige Fornødenheder, og at det i alt Fald hellere vilde underkaste sig en Indskrænkning af Luxusforbruget end en permanent Nødstilstand med afvexlende Hungersnød og Epidemier.

Kaste vi nu imidlertid Blikket omkring os, da se vi snarere den modsatte Bevægelse foregaa. Det er saa langt fra Tilfældet, at Samfundet først hæver sig til en vis Grad af Velvære og Luxus for derefter ikke blot stedse at indskrænke Produktionen af de mindre nødvendige

Forbrugsgjenstande, men ogsaa at unddrage den aandelige Virksomhed af enhver Art stedse flere Kræfter for at lægge Beslag paa dem til den direkte Frembringelse af det daglige Brød i Ordets egentlige Forstand, at Udviklingen tvært imod i alle vel ordnede Samfund stadig gaar den modsatte Vej. Det er saa langt fra Tilfældet, at Agerbruget bemægtiger sig bestandig flere Arbejdskræfter, at der tvært imod aabnes bestandig flere nye Industrigrene, stedse helliges flere Kræfter til Kunst og Videnskab, til Undervisning og Adspredelser. Nu er det ganske vist Tilfældet, at ethvert Samfund bestaar af forskjellige Lag, og at den Omstændighed, at der hersker Nød og Elendighed i de lavere Lag ingenlunde ubetinget vilde bevæge de øvre Lag til at indskrænke deres Luxus, selv om de indsaa — hvad de i Almindelighed ikke indse —, at de derved vilde kunne forskaffe hine Klasser de fornødne Subsistensmidler. Thi enten en Mand personlig fortærer, hvad fire Mennesker kunde opholde Livet ved, eller han lader tre Tjenere i Lediggang hjælpe sig med at fortære det, det kommer i Virkeligheden ud paa Et; og dog vilde næppe den truende Udsigt til en permanent Tilstand af Hungersnød for en Del af Samfundet bevæge ham til at opgive disse tre Personers Tjeneste for at forøge Arbejdskraften i den producerende Klasse og dermed Udbyttet af Jordbrugsproduktionen. Men paa den anden Side tør det dog ogsaa siges, at en permanent Nødstilstand, der tilmed efter sin Natur bliver ved at antage stedse større Omfang, utvivlsomt vilde nødsage til en Opgivelse af de i Ordets strængere Forstand brødløse Virksomheder og i alt Fald umuliggjøre en stadig fortsat Forøgelse og Udvidelse af disses Tal. Og under alle Omstændigheder maa en i længere Tid stadig fortsat forholdsvis Aftagen af Ager-

brugernes Tal indeholde en uimodstaaelig Gjendrivelse af Malthus's Paastand, naar den notorisk er ledsaget af et ikke aftagende, eller vel endog et tiltagende Velvære i det hele Samfund.

Vi behøve ikke at gaa langt for at føre et sligt Bevis. Enhver, der kjender lidt til vore egne Forhold, vil utvivlsomt indrømme Rigtigheden af den Paastand, vi alt foran have fremsat, at den danske Befolknings Kaar og Levemaade baade i det Hele og — hvad det særlig kommer an paa — i det Enkelte har forbedret sig betydeligt i indeværende Aarhundrede. Uden derfor her at anse det for nødvendigt at indlade os paa en dybere gaaende Undersøgelse heraf, skulle vi blot anføre nogle enkelte statistiske Data, som formentlig indeholde en utvivlsom Bekræftelse af vor Paastand, nemlig en Sammenligning imellem det tidligere og det nuværende Forbrug af enkelte Varer, som i det Hele ere af en saadan Art, at et stigende Forbrug utvivlsomt væsentligt hidrører derfra, at Nydelsen af dem udstrækkes til stedse videre Kredse af Befolkningen eller, for saa vidt den alt er udstrakt til alle Samfundsklasser, at disse da alle have faaet en forøget Evne til at udvide deres Forbrug. En saadan Vare er for det Første Sukker. I Aarene 1832—34 forbrugtes her i Kongeriget i aarligt Gjennemsnit 10,1 Mill. Pd. eller $8^1/_3$ Pd. pr. Individ, og i 1841—43 var Forbruget omtrent det samme pr. Individ, nemlig $8^1/_2$ Pd. eller i Alt 11,2 Mill. Pd. Men i 1853—59 steg det indklarerede Kvantum til gjennemsnitlig 25 Mill. Pd. aarlig, hvilket tyder paa et Forbrug af $15^1/_2$ Pd. pr. Individ. Og endelig har i Aarene 1866—73 Indførselen af Sukker efter Fradrag af den atter udførte Mængde gjennemsnitligt udgjort over $38^1/_2$ Mill. Pd. eller omtrent $21^1/_2$ Pd. pr. Individ. En

anden Vare er Kaffe. Heraf forbrugte Kongeriget i 1832—34 ca. 3,1 Mill. Pd. aarligt, hvilket efter den daværende Folkemængde omtrent var 2⅛ Pd. pr. Individ. I 1844—52 derimod udgjorde Forbruget ca. 6,2 Mill. Pd. aarligt eller omtrent 4½ Pd. pr. Individ. Er nu end Forbruget pr. Individ ikke steget stort siden den Tid, er det dog, trods de stærkt forhøjede Priser ved Siden af et meget udvidet Forbrug af Kaffesurrogater, lidt højere, idet der i 1866—73 aarlig er forbrugt omtrent 8½ Mill. Pd. Kaffe eller omtrent 4¾ Pd. pr. Individ. Ligeledes er Forbruget af Tobak steget fra knap 2 Pd. aarlig pr. Individ i Aarene 1832—34, da der aarlig fortoldedes henved 2½ Mill. Pd., til 3 Pd. pr. Individ i Aarene 1866—73, hvor det hele klarerede Kvantum udgjorde 5⅛ Mill. Pd. Og jævnsides med dette tiltagende Forbrug af de her nævnte Luxusvarer, der efterhaanden endog ere gaaede over til at betragtes næsten som Fornødenhedsartikler for den store Mængde, er gaaet et stigende Forbrug af Beklædningsstoffer — for ikke at tale om de mange Artikler, der høre til Livets mere undværlige Gjenstande. Der er saaledes næppe Grund til at antage, at Forbruget af de første og egentligste Livsfornødenheder er blevet ringere, i alt Fald ikke hos den store Masse af Befolkningen, der er direkte beskæftiget med Produktionen heraf — og dog finde vi, som bekjendt, en stedse stigende Udførsel af Korn og andre Levnetsmidler her fra Landet, saa at det ikke er alene disse Udførselsgjenstandes stigende Værdi, der har gjort en saa meget større Indførsel mulig.

Vi kunne saaledes fra disse Forhold i en dobbelt Retning hente Beviser imod de nødvendige Konsekvenser af Malthus's Lære og dermed imod denne selv. For det Første har nemlig, som alt foran fremhævet, Befolkningen

her i Landet i Løbet af et Aarhundrede — fra 1769 til 1870 — tiltaget bestandig stærkere, og det ikke blot absolut, men endog procentvis, uagtet Befolkningens Velvære baade i det Hele og i det Enkelte har været i næsten uafbrudt Stigning — medens den i Følge Malthus's Theori enten maatte voxe i et stedse aftagende Forhold eller maatte underkaste sig stedse ringere Kaar. Og for det Andet viser nu en nærmere Undersøgelse af Befolkningens Fordeling paa de forskjellige Næringsveje, at dette Maal ikke engang er naaet derved, at Befolkningen har anvendt stedse flere og flere Arbejdskræfter paa Frembringelsen af de egentlige Livsfornødenheder, men at tvært imod det Omvendte er Tilfældet. Efter Folketællingen for Aaret 1801 talte den jordbrugende Klasse samt Daglejere og Tyende paa Landet i Alt lidt over 672,000 Personer af en Befolkning paa 926,000 Indiv., eller omtrent 72,6 pCt. af den hele Befolkning, medens de samme Klasser i 1870 kun udgjorde ca. 995,000 Personer af en Befolkning paa 1,784,000 Individer eller kun omtr. 55,8 pCt. — og det uagtet der nu vistnok findes flere Daglejere og Tjenestefolk paa Landet end den Gang, som ikke have noget med Agerbrug at gjøre. Det har saaledes været muligt at tilvejebringe det bestandig større Kvantum Agerbrugsprodukter, som har været nødvendigt til den stærkt tiltagende Befolknings Underhold, med et forholdsvis stedse ringere Antal Kræfter, og det har med dette ringere Tal endog været muligt at forøge Udførselen, altsaa at tilvejebringe et stedse større Overskud over det i selve Landet Fornødne, og dermed betale en stedse voxende Indførsel — samtidig med at et bestandigt større Antal Personer have kunnet vie sig til literære, kunstneriske og lignende Sysler, som fra det her omhandlede Synspunkt ere lige saa

uproduktive som den ligefremme Uvirksomhed, der ogsaa har faaet et større Antal Repræsentanter.

Nu vil man maaske hertil bemærke, at alt dette kun har været muligt, netop fordi Befolkningen ikke har fordoblet sig i hver Periode af 25 Aar. Men forsaavidt man herved tror at kunne redde Malthus's Theori, vil det let ses, at denne Indvending da i ethvert Tilfælde er en umiddelbar Gjendrivelse af den anden Hovedside af Theorien; thi det i enhver Retning tiltagende Forbrug og det hele stigende Velvære skulde jo netop efter denne Theori have indeholdt en aldeles uimodstaaelig Opfordring til Befolkningen om at følge den naturlige Tendens til Formerelse. Fra hvilken Side man saaledes betragter Theorien, viser den sig at være i Strid med de virkelige Forhold. Men hvad der ligeledes fortjener at bemærkes, det er, at Malthus med Hensyn til de to Hovedmomenter, hvorpaa den hele Theori er bygget op, følger to aldeles modsatte Fremgangsmaader. Hvor Talen er om Muligheden af Menneskeslægtens Formerelse og dens «Tendens» hertil, tænker han paa den rent abstrakte Mulighed, den fysiske Evne, bortset fra alle Hindringer; men hvor Talen er om Subsistensmidlerne, gaar han helt bort fra denne abstrakte Synsmaade for at holde sig til den konkrete, faktiske Mulighed. Havde han derimod ogsaa paa dette Omraade fulgt den abstrakte Betragtning, der ser bort fra alle Hindringer, maatte han være kommen til det Resultat, at af alle organiske Væsener, Planter saa vel som Dyr, er Mennesket netop det, der — rent fysisk taget — har den aller ringeste Evne til Formerelse og at alle de Dyr og Planter, der udgjøre Subsistensmidlerne i strængere Forstand, hver for sig, «bortset fra alle Hindringer», formeres langt stærkere end Menneskene.

Hvorledes kommer da Malthus til det Resultat, at Subsistensmidlerne, tagne som Helhed kun kunne forøges i et meget begrænset Omfang og navnlig i et langt svagere og langsommere Forhold end Menneskene? Ganske simpelt ved her at gaa ud fra den faktiske Virkelighed og tilmed forudsætte, at denne i sin historiske Tilfældighed er et Udtryk for den overhovedet tilstedeværende Mulighed for en Udvidelse. Malthus gaar ud fra den Udvikling, han kjender, som noget absolut Givet, der aldrig kan blive anderledes. Fremskridt antager han vel, at der af og til ville blive gjorte, men stedse kun efter den Maalestok, han kjender. Og her gjælder det da, ligesom med Hensyn til Ricardo, at den Omstændighed, at han levede paa en Tid, da der i en lang Periode kun havde fundet meget ubetydelige Fremskridt Sted paa Agerbrugets Omraade, har været i høj Grad bestemmende paa hans Opfattelse. Tilstrækkelig karakteristisk er det saaledes, at Malthus udtrykkelig fremhæver, at der ingen Anledning er til at tage særligt Hensyn til Udvandring og dens Virkninger, efter som den aldrig vil kunne spille nogen betydeligere Rolle i de evropæiske Staters Økonomi.*)

Højst interessant er det nu at se den Maade, hvorpaa Malthus's ivrige Tilhænger J. Stuart Mill, der levede i en helt anden Tid og under saadanne Forhold, at han ikke kunde lukke Øjnene for de betydelige Fremskridt, Agerbruget siden Malthus's Tid har gjort, eller for dets forholdsvise raske Udvikling i Nutiden, søger at bringe disse Forhold i Harmoni med Malthus's Anskuelser. «At

*) Se nærmere 3dje Bogs 3dje Kapitel, der omhandler Udvandringen og paaviser den ubetydelige Rolle, som denne «erfaringsmæssig» spiller.

Jordens Frembringelser,» siger han,*) «ceteris paribus forøges i et Omfang, der er aftagende i Forhold til det forøgede Arbejde, der anvendes, er, som vi alt have sagt, den almindelige Lov for Agerbruget. Denne Grundsætning er imidlertid bleven benægtet, og man har tillidsfuldt appelleret til Erfaringen som Bevis for, at Udbyttet af Jord er ikke mindre, men netop større paa et fremskredent end paa et tidligt Stadium af Udviklingen — større, naar megen, end naar liden Kapital anvendes i Agerbruget. Ja, det paastaas endog, at den daarligste Jord, som nu er under Dyrkning, frembringer lige saa megen Føde pr. Akre, og endog i Forhold til en given Mængde Arbejde, som vore Forfædre formaaede at udbringe af de rigeste Jorder i England. Det er meget muligt, at dette er sandt; og i ethvert Tilfælde er det, om ikke bogstavelig, saa dog i Hovedsagen sandt. Der er uden Spørgsmaal nu en ringere Del af Befolkningen sysselsat med at frembringe Fødemidler til den hele Befolkning end i vor Histories tidligste Tid. Men dette beviser ikke, at den Lov, som vi have fremhævet, ikke existerer, men kun, at der ogsaa er en modstaaende Faktor i Virksomhed, som er i Stand til for en Tid at modvirke (make head again) hin Lov. En saadan Faktor existerer virkelig... Det er ingen anden end den fremskridende Civilisation.» Og nu paapeger han i det Enkelte, hvorledes Forbedringer i Agerbruget saa vel som, indirekte, Fremskridt og Opfindelser i de egentlige industrielle Virksomheder bevirke, at den Malthus'ske Lov ikke kommer til at gjøre sig saaledes gjældende i Praxis, som den

*) Principles Book I, Chapt. 12; 5th edit. I. S. 222 ff.

skulde. Hele denne Udvikling er i fuldkommen Overensstemmelse med, hvad vi ovenfor have udviklet, og Mill slutter navnlig med at udtale, at «der er saaledes ikke nogetsomhelst Fremskridt i Produktionen, som ikke paa en eller anden Maade øver en antagonistisk Indflydelse paa Loven om det aftagende Udbytte af Landbrugsarbejdet.» Ja, han tilføjer endog, at det samme gjælder med Hensyn til alle Fremskridt paa det sociale Omraade, enhver Udvikling af det menneskelige Aandsliv, og at der saaledes «næppe er nogetsomhelst tænkeligt Fremskridt i Verden, som ikke direkte eller indirekte bidrager til at forøge Arbejdets Produktivitet.» Man kan ikke Andet end give Rickards*) Ret i, at denne Betragtningsmaade er ganske forunderlig bagvendt. Vel ville vi ikke gaa saa vidt som han, naar han siger, at «man opstiller en «Lov», om hvilken man selv erkjender, at den endnu ikke er kommen til Virksomhed, fordi den stadig modvirkes og suspenderes af «et modstaaende Princip, som er uadskilleligt fra et civiliseret Samfund, nemlig selve Civilisationen.» Men vi maa ganske vist finde det temmelig besynderligt at opstille det som «den almindelige Lov for Agerdyrkningsindustrien», at Arbejdet i denne giver et stedse aftagende Udbytte og tilmed erklære dette for «den vigtigste Læresætning i den politiske Økonomi», for umiddelbart derefter at paavise, at vi nu faa et større Udbytte af vort Arbejde i Agerbruget, end man i tidligere Tider har faaet. Det gaar ikke an saaledes at opløse Livets kombinerede Forhold i deres enkelte, hinanden modvirkende, Bestanddele og derpaa erklære en enkelt af disse for det virkelige Liv, den normale Tilstand, hvis Resul-

*) G. K. Rickards, Population and Capital. S. 134 ff.

tater dog paa Grund af de andres Antagonisme enten slet ikke eller dog kun af og til kunne komme til at gjøre sig gjældende. Thi det maa ikke blot fastholdes, at en bestandig fremadskridende Kultur er Maalet for Menneskelivets Udvikling og at derfor Evnen til at gjøre Fremskridt er ligesaa dybt begrundet i Menneskets Natur, som Trangen til at formere sig, men det maa endogsaa siges, at netop denne sidste bestandig ægger og inciterer hin. Hver Gang det menneskelige Arbejde i en eller anden Retning begynder at blive mindre produktivt, hver Gang den tiltagende Mængde gjør det nødvendigt at skaffe rigere Subsistensmidler tilveje, hver Gang en eller anden Naturgave truer med at slippe op, anspores og drives den menneskelige Aand til at skaffe nye tilveje, til at gjøre nye Opfindelser, til at udvide sit Herredømme over Naturen, saaledes som vi alt have søgt at paavise i vor første Artikel. Ligesom en Arbejderstrike sætter alle Hjerner i Bevægelse for at udtænke Maskiner, der kunne erstatte Arbejdernes Arme, saaledes er Intet mere skikket til at sætte den menneskelige Opfindsomhed i Virksomhed end Erkjendelsen af, at Naturens hidtil kjendte og benyttede Kræfter begynde at vægre sig ved at levere den til den voxende Folkemængde svarende Mængde af Subsistensmidler. Jo mere Slægten derfor nærmer sig den Grænse, som disse sætte for en fortsat Formerelse, desto mere virksom bliver den «Tendens» til Fremskridt, der forhindrer, at Grænsen naas. Og saaledes ere disse to Forhold da saa nøje sammenknyttede, at det aldrig kan være rigtigt at betegne Civilisationens stadige Fremadskriden som en Tilfældighed, der af og til krydser «Loven om Landbrugets aftagende Udbytte» og forhindrer denne fra at blive virksom.

Men medens Mill slutter med at resumere sit ene Kapitels Indhold i Fastsættelsen af denne Lov og dertil at føje: «Denne Lov kan imidlertid suspenderes eller midlertidig holdes i Skranker ved, hvadsomhelst der forøger Menneskeslægtens Magt over Naturen og særlig ved enhversomhelst Udvidelse af dens Kundskab til, og deraf følgende Herredømme over, Naturkræfternes Egenskaber», — giver han i sit følgende Kapitel en langt sandere Fremstilling af de virkelige Forhold, naar han der udtaler Følgende: «Om Udbyttet af den industrielle Virksomhed nu eller til en hvilkensomhelst Tid stiger eller aftager i Forhold til det anvendte Arbejde, og om Befolkningens gjennemsnitlige Kaar skulle forbedres eller forringes, beror paa, om Befolkningens Vext skrider stærkere frem end den økonomiske Udvikling eller omvendt . . . Faktisk har til nogle Tider Befolkningens Tilvæxt været den hurtigste, til andre Tider den industrielle Udvikling.» Her er den sande Lov udtrykt saa simpelt og klart, som det er muligt: Grænsen for Menneskeslægtens Formerelse bestemmes ikke ved en ubønhørlig mathematisk Regel, men den bestemmes ved Civilisationens Fremadskriden, ved den voxende Indsigt i Naturens Hemmeligheder og det dermed stigende Herredømme over dens Kræfter, og den er afhængig af forbedrede Samfundsforhold og forbedrede Produktiosmethoder, af Opfindelser og Opdagelser — kort sagt, af lutter Forhold, der ikke lade sig forudse og endnu mindre forud beregne. Her gjælder hverken arithmetiske eller geometriske Progressioner. Et enkelt Tiaar kan stundom bringe lige saa mange og fuldt saa store Fremskridt som til andre Tider et helt Hundredaar. Her gives ingen anden Lov end Uregelmæssighedens — og det er da ogsaa den, der finder sit Udtryk i de

tidligere anførte Rækker over Tilvæxtforholdene i de forskjellige Lande.

Det vil erindres, at vi i det Foregaaende ved at anføre disse forskjellige og varierende Tilvæxtforhold udtalte, at der trods deres tilsyneladende Uregelmæssighed dog lod sig uddrage en Lov af dem, og at denne Lov netop var den Malthus'ske Theori, men ført tilbage inden sine rette Grænser. Vi ere nu i Stand til at se, hvilken Begrænsning der maa gives denne Theori eller Lov — nemlig den, at den kun har Gyldighed bortset fra den konkrete Virkelighed, eller med andre Ord: kun for saa vidt denne svarer til den abstrakte Forudsætning, hvorfra Malthus er gaaet ud — at der ingen nye Opfindelser sker. Paa et givet Udviklingstrin gjælder den Malthus'ske Lov, saa længe dette holder sig uforandret. Thi ved de en Gang givne Kræfter er det ganske sikkert, at man af de ny indtagne Jorder kun kan erholde et stedse ringere Udbytte, ligesom man ikke kan vedblive at fordoble Udbyttet af den samme Jord ved at fordoble det derpaa anvendte Arbejde og den derpaa anvendte Kapital. Under saadanne Forhold kunne Subsistensmidlerne kun forøges derved, at stedse flere Kræfter drages bort fra andre Sysler for at hellige sig til den extraktive Industri — og dette er da det Samme som at sige, at man maa indskrænke sit Forbrug af industrielle Artikler, af Luxusvarer først og fremmest, nøjes med færre Klæder, med tarveligere Bohave — eller med mindre aandeligt Arbejde. Hele denne Udviklingsgang finde vi da ogsaa udpræget i Danmarks Kulturhistorie i det 17de og 18de Hundredaar, og dog bliver Produktionen af Subsistensmidler kun tilstrækkelig til at underholde en meget langsomt voxende Befolkning. Vel kunne vi ikke med Sikkerhed gaa længer

tilbage end til 1769, naar det gjælder at fastsætte Folkemængden og dens Tilvæxt; men det synes dog at fremgaa tilstrækkeligt af Fødsels- og Dødslister, at Befolkningen i Løbet af 50 Aar, fra 1735—84, kun er tiltaget med omtrent 10 pCt., og at den i de 80 Aar fra 1689 til 1769 kun er voxet fra omtr. 700,000 til omtr. 825,000 Personer — altsaa absolut taget mindre end i de syv Aar 1855—62! Og i det 17de Aarhundrede synes endog Krig og Pest at have medført en stadig og betydelig Formindskelse af Befolkningen. Men her have vi da ogsaa en Periode, hvor der saa langt fra er Fremskridt i Udviklingen, at der tvært imod i social Henseende er en decideret Tilbagegang, samtidig med at der i økonomisk Henseende er Stagnation. Under saadanne Forhold gjælder da ubetinget Malthus's Lov, at Krige og Epidemier holde Befolkningens Formerelse inden de rette Grænser.

Men under modsatte Forhold gjælder den ikke. En rask og livlig Udvikling, Ophævelsen af trykkende økonomiske Love, af Lav og Indførselsforbud, Indrømmelsen af social Uafhængighed, af politisk saa vel som økonomisk Frihed, indeholder allerede i sig saa mange Fremskridts-Elementer, at de muliggjøre en raskt tiltagende Befolkning; og kommer da hertil endnu talrige og vigtige Opfindelser i alle Retninger, saaledes som nærværende Aarhundrede opviser dem i saa rigt Maal, viser Slægtens Formering en helt anden Udviklingsgang.

Kaste vi nu paany et Blik paa de tidligere (S. 259) meddelte Talrækker, der vise den forholdsvise Tiltagen i forskjellige Perioder, kan enhver Tilbagegang i den procentvise Tilvæxt læses paa to Maader. Gaar man ud fra en Malthusiansk Opfattelse, tyder den uimodsigeligt paa, at Produktionen ikke mægter at holde Skridt med Befolk-

ningens naturmæssige Tilvæxt, og at denne derfor enten ad den ene eller den anden Vej bliver indskrænket forholdsvis mere og mere. Men efter denne Opfattelse bliver det yderst vanskeligt at forklare, hvorledes da en slig Tilbagegang igjen kan afløses af en stigende Tilvæxtrække, medmindre man vil forklare dette Fænomen ved en almindelig Tilbagegang i det økonomiske Velvære, en almindelig Indskrænkning af Livets Nydelser, der gjør det muligt at skaffe Underhold til en større Mængde, af hvilken hver Enkelt lever tarveligere og daarligere. Viser der sig da tvært imod i en slig Periode notorisk en uforandret, maaske endog en stigende Velstand og et voxende Forbrug i alle Retninger, bliver Forholdet aldeles uforklarligt. For os derimod ligger Forklaringen nær: den stigende Tilvæxt har sin Grund i, at de Omstændigheder, som Malthus ser bort fra ved Opstillingen af sin abstrakte Lov, ere indtraadte, nemlig nye, upaaregnede Fremskridt i Udviklingen. Talrækken opløser sig da for os i en Samling af flere forskjellige Perioder, i nogle af hvilke Malthus's Lov gjælder, medens den ikke gjælder i andre — eller med andre Ord, Talrækken viser os umiddelbart Udviklingens Karakter og Gang i de forskjellige Tidsrum af den paagjældende Periode. Man betragte f. Ex. Tilvæxtforholdene i indeværende Aarhundrede i Danmark og Sverig fra Tiaar til Tiaar (nemlig den samlede procentvise Tilvæxt i hvert Tiaar):

	Danmark.	Sverige.
1800—10	7,02	1,2
1810—20	9,70	8,7
1820—30	10,40	11,7
1830—40	6,85	8,1
1840—50	10,22	10,9

	Danmark.	Sverige.
1850—60	12,52	10,8
1860—70	10,97	8,6

Der viser sig her en slaaende Overensstemmelse i Bevægelsens Retning og til Dels i dens Styrke, som bestemt tyder paa mere almindelige Aarsager ved Siden af de lokale Indflydelser i hvert af Landene, og disse almindelige Aarsager kunne da kun henføres til, hvad Mill kalder Civilisationens Fremskridt, der har gjort det muligt med faa Standsninger at lade Formerelsen endog mere end holde sig forholdsvis paa samme Punkt, saa at der i samme, eller endog i større, Omfang har kunnet stiftes Familie i den talrigere Befolkning som tidligere i den mindre talrige. Hvad derimod de Perioder angaar, hvor Formerelsen viser sig forholdsvis mindre end i den nærmest forudgaaende Tid, tør man ikke ubetinget opfatte disse som Vidnesbyrd om, at Befolkningen under hin Fremadskriden i Udviklingen stadig har formeret sig op til den yderste Grænse af Subsistensmidlerne, saa at enhver indtrædende Stagnation eller i alt Fald Standsning i Fremskridtene har tvunget Befolkningen til at holde Formerelsen inden snævrere Grænser; thi der kan ogsaa tænkes en anden Forklaring — og det er til Dels denne, der ophæver den tilsyneladende Uoverensstemmelse, som viser sig imellem de nys citerede Talrækker og de tilsvarende, tidligere citerede, for andre Lande, navnlig Storbritannien. Denne Forklaring er nemlig den, at Befolkningen netop paa Grund af de gjorte Fremskridt og det dermed forøgede Velvære har lært at stille større Krav til Livet, saa at Tilbøjeligheden til at stifte Familie har faaet en Modvægt i de Fordringer paa Velvære, som man ikke er tilbøjelig til at slaa af paa. Var dette derimod

ikke Tilfældet, og gjaldt altsaa Malthus's Lære om Slægtens naturlige og uimodstaaelige Tendens til Formering, vilde en slig Tilbagegang i Tilvæxtprocenten ikke være indtraadt, forinden det, ved de gjorte Fremskridt vundne, forøgede Velvære atter var reduceret til det tidligere Minimum. Men noget Saadant er der i det foreliggende Tilfælde ingen Grund til at antage.

At en saadan fremadskridende Udvikling med stigende Velvære for den Enkelte kan — tvært imod den Malthus-Mill'ske Lære — føre til en langsommere Formerelse af Slægten, ikke i Følge en bevidst moralsk Tvang, men ligefrem som en Følge af forandrede Vaner og Tilbøjeligheder, erkjender Mill andetsteds*) selv, idet han netop paaviser den Indflydelse, som en længere Tids vedvarende Forøgelse af Velværet kan øve paa Befolkningens Tendenser. «Omstændigheder, som kun i ringe Grad forbedre Folks Kaar, frembringe intet blivende Indtryk paa deres Vaner og Fordringer til Livet, og de glide snart tilbage til deres tidligere Tilstand. For at frembringe et blivende Fremskridt, maa den midlertidige Forbedring være tilstrækkelig til at gjøre en stor Forandring i deres Kaar — en saadan Forandring, som vil blive følt i mange Aar, uanset den Spore, som den i Løbet af én Generation vil give til at forøge Befolkningen. Naar Forbedringen virkelig er saaledes mærkelig og en ny Slægt voxer op, som er vant til en højere Skala af Komfort, bliver denne ny Slægts Vaner i Henseende til at forøge Befolkningen dannede paa Basis af et højere Minimum, og Forbedringen af deres Kaar bliver permanent. Det mest paafaldende Exempel paa slige Tilfælde afgiver Frankrig efter Revolutionen. Idet Flertallet af Befolkningen pludselig

*) Se Principles I, Book II, Chapt. XI. 5 edit. S. 415 ff.

blev hævet fra en Nødstilstand til Uafhængighed og forholdsvis Velvære, var den umiddelbare Følge heraf, at Befolkningen til Trods for den Tids ødelæggende Krige formerede sig med exempelløs Hurtighed, til Dels fordi de forbedrede Forhold gjorde det muligt at opfostre og opdrage mange Børn, som ellers vilde være omkomne, og til Dels formedelst en Forøgelse af Fødslernes Antal. Men den følgende Generation voxede op med betydelig forandrede Livsvaner, og endskjønt Landet aldrig tilforn var i en saa blomstrende Tilstand, var Antallet af Fødsler nu omtrent stationært og Befolkningens Tilvæxt overordenlig langsom... En lignende, skjønt ikke lige saa stor, Forbedring i Levemaaden fandt Sted iblandt de engelske Arbejdere i det mærkelige Tidsrum fra 1715—65, som udmærkede sig ved en saadan ualmindelig Rækkefølge af gode Høstaar, at Gjennemsnitsprisen paa Hvede i dette Tidsrum var meget lavere end i det foregaaende halve Aarhundrede... Saa betydelig en Forbedring i de arbejdende Klassers Kaar, som, skjønt den udsprang af Høstens Tilfældigheder, varede i mere end en Menneskealder, havde Tid til at frembringe en Forandring i Arbejderklassens sædvanlige Krav til Livet, og denne Periode bliver altid betegnet som Udgangspunktet for «en paaviselig Forbedring af Kvaliteten af Fødemidler og en afgjort Oprykken af de paagjældende Klassers Maalestok for, hvad der udkræves til at skabe et godt og hyggeligt Hjem».»

Kan der tænkes en bestemtere Gjendrivelse af Malthus's, af Mill akcepterede, Lære om, at Befolkningen altid har en «naturlig Tendens» til at formere sig saa stærkt, som Mængden af Fødemidler paa nogen Maade tilsteder og til altid at presse sig op til den yderste

Grænse af Subsistensmidlerne, end den ovenstaaende Fremstilling og særlig de af os udhævede Ord? Og passer ikke navnlig første Del af denne Fremstilling paa Forholdene her i Danmark efter den store Landboreform i forrige Aarhundredes Slutning, saaledes som den lægger sig for Dagen i den ovenstaaende Oversigt over Tilvæxten i 1800—40 — og endnu tydeligere som de vise sig fra Femaar til Femaar, saaledes:

	Gjennemsnitlig aarlig Tilvæxt		
1801—4	0,79	1815—19	1,31
1805—9	0,71	1820—24	1,21
1810—14	0,57	1825—29	0,79
		1830—34	0,45

Disse to Talrækker — hvis Parallelisme maaske vilde blive endnu mere slaaende, om den første kunde føres ca. 10 Aar tilbage — og de tilsvarende, tidligere meddelte, for andre Lande, afgive utvivlsomt et Udtryk for den Malthus'ske Lov i dens rette Begrænsning, der omtrent vil kunne angives saaledes: «Paa et hvilketsomhelst givet Udviklingstrin maa Befolkningens Tilvæxt være forholdsvis aftagende, saafremt ikke Befolkningens Kaar skal forringes.» Thi i Virkeligheden er det en saadan Situation, Malthus gaar ud fra — en given Udviklingstilstand, bortset fra mulige Opfindelser og Opdagelser, om end maaske ikke helt bortset fra Civilisationens jævne Fremadskriden. Thi kun under denne Forudsætning er der nogensomhelst Mening i at opstille en aldeles regelmæssig Forøgelse af Subsistensmidlerne, stigende efter en arithmetisk Progression — men dog forholdsvis aftagende, nemlig i Forhold til den stedse større Menneskemængde, der forudsættes at være i Virksomhed for at tilvejebringe dette stigende Udbytte. Vil man derfor have

den fulde Lov, maa man supplere den foranstaaende med følgende Tilsætning: «Hver Gang der sker et Spring i Udviklingen ved et pludseligt og uformodet Fremskridt, ved en Opfindelse eller en Opdagelse» — og dette er Udtrykket for den faktiske Virkelighed; thi Udviklingen gaar ikke uafladelig jævnt og regelmæssigt fremad —, «muliggjøres en Forøgelse af den forholdsvise Tilvæxt, til Dels endog samtidig med en Forbedring af det almindelige Velvære.» Saasnart Frugterne af den gjorte Opfindelse ere høstede i deres fulde Omfang, kommer da den første Lov igjen til Gyldighed.

Der gives imidlertid ogsaa Fremskridt eller Opdagelser, der vedblive at virke med en saadan jævnt fremadskridende Magt, at den forholdsvise Tilvæxt kan forblive nogenlunde konstant i længere Tid. Af saadan Art er fremfor Alt Udvandring, hvor den er gaaet over til at blive et Slags Institution, har faaet saadan Indgang i Befolkningen, at den antager en stabil, næsten regelmæssig Karakter. Den bliver da ligesom en Sikkerhedsventil, der aabner sig ved ethvert lidt stærkere Tryk end det normale, et naturligt Afløb for den altfor store Tilvæxt. I samme Grad, som den har slaaet Rod i Befolkningen, kan denne uden synderlig Fare følge den «naturlige Tendens» til Formerelse — eller rettere: dèr taber den Modtendens, som Hensynet til den opvoxende Slægts Tarv og Bekymringen for dens Fremtid danner, saameget i Styrke, at Formerelsen af sig selv bliver raskere. Men da Strømmen af Udvandrere absorberer en stor Del af denne Forøgelse, vil den virkelige Tilvæxt fremdeles vise sig snarest forholdsvis aftagende. Dette har saaledes været Tilfældet i Storbritannien. Dennes samlede Tilvæxt var i Tiaaret 1831—41 forholdsvis langt

større end i Tiaaret 1851—61, nemlig i Alt 11,16 imod 5,60 pCt. Men lægge vi til den absolute Tilvæxt i disse to Tiaar Antallet af de i samme Tidsrum udvandrede Briter, faar man i begge Tiaar en lige stor Tilvæxt, nemlig omtrent 14 pCt. Den britiske Befolkning har saaledes ingenlunde været nødsaget til at begrænse sin Formerelse for at kunne vedligeholde det tilvante Velvære, men har tvært imod kunnet forøge dette, samtidig med at det har været muligt at stifte Familie i samme Omfang som tidligere. Og i det Foranstaaende have vi dog medindbefattet Irland, hvis Befolkning i Tidsrummet 1831—61 er bleven formindsket med 2 Millioner.

Er det da kun muligt at opstille en bestemt Befolkningslov, naar man holder sig til det helt Abstrakte og ser bort fra den virkelige Udviklings Forhold? Paa ingen Maade. Der kan meget vel ogsaa for den virkelige Udvikling opstilles en Lov af saadan Bestemthed, at der endogsaa kan gives den et mathematisk Udtryk, ligesom Malthus har givet sin Befolkningslov det. Men det følger af alt det hidtil Anførte, at det er umuligt at udtrykke den fremtidige Udvikling i absolute Tal — thi det er umuligt forud at bestemme, i hvilket Omfang nye Opfindelser ville blive gjorte, i hvilket Omfang Befolkningen vil benytte Lejligheden til at forbedre sine Kaar, og hvilket Brug den vil gjøre af Udvandring og lignende Midler til at fremme den indre Udvikling. Med andre Ord: en virkelig Befolkningslov, der skal passe til den konkrete Virkelighed, maa altid dannes ikke af ubevægelige og fastslaaede, men af bevægelige Elementer, og det saaledes bevægelige, at de gjensidig paavirke hinanden, idet de samtidig kunne forandres i forskjellig Retning.

Dersom alle Mennesker forbrugte lige meget, eller

dersom de i alt Fald fortærede lige meget af de egentlige Livsfornødenheder, vilde der ganske vist i ethvert givet Øjeblik existere en absolut Grænse for Befolkningstallet, umiddelbart bestemt ved den existerende Mængde af Livsfornødenheder. Og dersom Alle kun fortærede, hvad der er absolut nødvendigt til at opholde Livet, vilde selve Folketallet altid være umiddelbart bestemt ved denne Mængde, idet det, naar dette Minimum af Forbrug betegnes som Forbrugsenhed, til enhver Tid vilde være ligt med det Antal Forbrugsenheder, hvori denne kan opløses. Med andre Ord, naar et Menneskes aarlige Forbrug af Livsfornødenheder betegnedes med 100 (— Pund Kjød eller Pund Brød eller hvilkensomhelst anden Enhed man vilde reducere Forbruget til —), vilde den samlede Mængde af Livsfornødenheder, som kunde frembringes i et Aar i et hvilketsomhelst Samfund, divideret med 100 angive det Folketal, som kunde existere i dette Samfund.

Men i Virkeligheden forholder det sig helt anderledes. Selv om vi indskrænke Betragtningen til de egentlige Livsfornødenheder i stræng Forstand, er det individuelle Forbrug af disse temmelig forskjelligt. Men nu kan Betragtningen, som vi have set, paa ingen Maade indskrænkes til disse; thi enhver Indskrænkning af de andre Produktioner eller af uproduktive Virksomheder muliggjøre en større Produktion af Levnetsmidler. Vi maa altsaa betragte Samfundet, saaledes som det er, producerende og konsumerende; thi ikke blot den, der holder et overflødigt Tjenerskab eller paa anden Maade underholder flere uvirksomme Personer, men Enhver, der ved sit Konsum lægger Beslag paa Kræfter, som ellers kunde være anvendte til at forøge Produktionen af Levnetsmidler, forbruger i Virkeligheden, indirekte saa vel som

direkte, et Kvantum af disse, der svarer til, hvad der kunde være frembragt af de Paagjældende, naar han ikke havde været. Men gaa vi ud fra denne Betragtning, bliver der en overordentlig stor Forskjel imellem de enkelte Individers Forbrug. «Enhver véd, at Samfundet er en Samling af en Mængde saakaldte Samfundskredse, af hvilke enhver har sin ejendommelige Opfattelse af, hvad der udfordres til at «kunne leve», og i hvilke Enhver regnes for rig eller fattig i den Kreds, hvortil han hører, eftersom han har en større eller mindre Indtægt end den, som dèr anses for absolut nødvendig. Disse sociale Kredses Tal er desto større jo større den økonomiske Udvikling er, og det er ikke sjældent et træffe en Person, som med en aarlig Indtægt af 5—10,000 Rigsdaler anses for fattig og ude af Stand til at underholde en Familie i den Samfundskreds, hvortil han hører. Naar dette er fastslaaet, bliver det let at bestemme den Lov, som vi søge . . . Den samlede Sum af Indtægter, som ikke er Andet end Summen af de frembragte Forbrugsgjenstande efter Restitutionen af den forbrugte Kapital, er en kvantitativ Størrelse og kan altsaa altid angives med et Tal, der er foranderligt som den selv. Lad os sætte den = 1000. Hvilken nu end den sociale Tilstand er, gives der et Minimum af sædvansmæssigt Forbrug, som selv det fattigste Individ, med Rette eller Urette, anser nødvendigt for at kunne leve. Sættes dette Minimum lig 10, kan man med Bestemthed sige, at i et Samfund, hvor Ingen vil tage til Takke med mindre end 10 og hvor den hele samlede Indkomst er 1000, kan Folketallet ikke overstige 100. Dette Tal angiver da under de angivne Forudsætninger Maximum af Befolkning i dette Samfund; men som oftest vil dette Maximum paa ingen

Maade naas.»*) Dette vilde nemlig kun kunne ske, dersom Alle konsumerede lige meget og da kun det, der af Alle ansaas for uundgaaelig nødvendigt. Men et saadant Samfund existerer ikke i Virkeligheden; der gives tvært imod altid en stor Mængde, der konsumerer mere, og dette individuelle Forbrug er derhos meget forskjelligt. For hver Gang 10, et enkelt Individ konsumerer, maa der findes en Person mindre i Samfundet; den, hvis Forbrug er lig 100, tager Pladsen op for ti — den, hvis Forbrug er lig 80, for 8 o. s. frdls. Hele dette Overskudsforbrug maa da først fradrages den samlede Sum, før man ved Division med 10 søger at finde det mulige Folketal. Man faar saaledes den Lov, som angiver det til enhver Tid mulige Folketal, udtrykt i følgende Form: «Det i ethvert Samfund mulige Folketal er lig med Samfundets samlede Indkomst efter Fradrag af (÷) Summen af de Enkeltes Overskudsforbrug over det almindelige Minimum, divideret med dette Minimum» — en Form, der, som det let vil ses, er fuldstændig mathematisk udtrykt og meget vel kan bringes i en almindelig algebraisk Formel.**)

En saadan Formel for det i et hvilketsomhelst Samfund mulige Folketal har naturligvis den praktiske Mangel, at samtlige de tre Størrelser, hvoraf Folketallet er afhængigt, faktisk ikke kunne angives med Nøjagtighed og Bestemthed. Men Hovedsagen ved samme er da ogsaa

---

*) Courcelle-Seneuil, Traité d'Écon. pol. I. S. 123 ff.

**) Betegnes Folketallet med F, Samfundets samlede Aarsindkomst med I, Minimum af Forbrug i dette Samfund med M og det samlede Overskudsforbrug ud over dette Minimum, det relative Luxusforbrug, med L, bliver $F = \frac{I \div L}{M}$.

nærmest at vise den sande Befolkningslov med alle dens Konsekvenser. Thi den ovenanførte Form angiver aldeles bestemt Betingelserne for, at Folketallet kan forøges, saa vel som de Tilfælde, i hvilke en Formindskelse bliver uundgaaelig nødvendig. Som det nemlig vil ses klart af den i Noten angivne Formel vil Befolkningstallet kun kunne vedblive at voxe under en af tre Forudsætninger: enten naar den samlede Indkomst (I) voxer, altsaa Produktionen forøges, eller naar Befolkningen bekvemmer sig til at reducere sit Minimumsforbrug (naar M aftager), eller endelig naar den bestemmer sig til at indskrænke sit Luxusforbrug (naar L aftager). Her haves da altsaa navnlig i den sidstnævnte Faktor et Moment, som Malthus aldeles har set bort fra ved Opstillingen af sin berømte Formel. Selv om hans Paastand om, at Produktionen bestandig kun kunde udvides efter en arithmetisk Progression, var rigtig, vilde hans Formel dog kun passe paa et Samfund, hvor Alle vare lige og konsumerede ganske det Samme, og dette tilmed var det absolute Minimum, ned under hvilket ingen yderligere Reduktion var mulig. Men nu er det sande Forhold ikke blot det, at der er en stor Mængde Personer, der bruge langt mere end Minimum, men at selv dette i civiliserede Samfund er betydeligt større end det til Livets Ophold uundgaaelig nødvendige Minimum. I de fleste Samfund vil saaledes den første Følge af en overdreven Formerelse ikke være en tilsvarende Forøgelse af Dødeligheden, men derimod en Forringelse af den store Mængdes almindelige Levevis. Hyppigt er dog den yderste Grænse saa hurtig naaet, at den herved vundne Frist ikke giver Formerelsen noget stort Spillerum. Hvor da denne foregaar raskere end Produktionens Udvikling, vil den heldigste Maade at raade

Bod paa dette Misforhold altid være den, at det forholdsvise Luxusforbrug indskrænkes, og altsaa de, som man kunde kalde dem, kunstige Livsminima kunne bringes nærmere til det almindelige Minimum, hvoraf tillige en større Lighed i social Henseende bliver Følgen. Hvilken Vej man i det enkelte Tilfælde vil slaa ind paa, er det umuligt at sige forud. Menneskeheden har i saa Henseende sin frie Villie, og det beror saaledes paa den selv, om Udviklingen skal gaa i den ene eller den anden Retning; «thi denne bestemmes ikke af en ubønhørlig Lov, men af Forholdet imellem tre Faktorer, paa to af hvilke Mennesket har den mest direkte og mest uomtvistelige Indflydelse.»

Derfor er det dog lige fuldt en Selvfølge, at, naar først disse Faktorer ere blevne bestemte under Paavirkning af Menneskets fri Villie, indtræder Resultatet af den lige ubønhørligt. Kombinationerne ere mangfoldige; thi ikke blot kunne de tre Faktorer, der bestemme det mulige Folketal, hver for sig enten voxe eller aftage, men to af dem eller endog alle tre kunne samtidig forandres, og det enten i samme eller i modsat Retning. Kun hvor det relative Luxusforbrug (L) er bleven $= 0$ og hvor det almindelige Minimum af Forbrug (M) er sunken ned til det til Livets Ophold absolut nødvendige Minimum af Fornødenheder, og saaledes er konstant, staar Folketallet i direkte Forhold til Samfundets samlede Indkomstsum.

Disse Forudsætninger ville nu saa godt som aldrig være til Stede i et helt Samfund; men derimod kunne de meget vel være til Stede i en enkelt, større eller mindre, Del, et enkelt Lag af Samfundet — og der indtræder da ogsaa den sidst fremhævede, ubønhørlige Konsekvens. Hvor et Samfundslag er reduceret til Minimum

og ikke formaar at aftvinge de bedre stillede Klasser et større Vederlag for sine Ydelser, der vil enhver Formerelse af Klassen kræve et tilsvarende Antal Ofre. Men hvor Udviklingen skrider rask fremad, hvor Arbejdets Produktivitet bliver stedse større ved nye Opfindelser og forbedrede Fremgangsmaader, der ville Arbejdets Ledere ogsaa blive i Stand til at yde Arbejderklassen et stedse større Vederlag, og det saavel i det Enkelte, som i det Hele, idet de blive satte i Stand til at anvende stedse flere Kræfter i Produktionens Tjeneste. Om derfor Arbejderklassen skal kunne forbedre sine Kaar i det Enkelte, hver Familie for sig, det beror først og fremmest paa den selv, om dens Sans for bedre Livsvilkaar er saa udviklet, at den danner en naturlig Modvægt imod Trangen til at stifte Familie; men om den skal kunne tilfredsstille denne Trang lige saa fuldt som før og dog kunne forbedre sine Kaar, det beror kun i en ringe Grad paa den selv, men i aller højeste Grad derpaa, om Arbejdets Styrere eller disses Vejledere og Støtter, Videnskabens Mænd, forstaa at opdage og formaa at beherske nye Naturkræfter. Det er langt mindre de arbejdende Hænder end de arbejdende Aander, der bestemme Menneskeslægtens økonomiske Udviklings Gang.